

(əvvəli ötən sayımızda)

Yunanlar da Zaqros dağları yaylalarında yaşayan Susianadakı xalqı Kossi və ya Uku-si adlandırırdılar. Strabon Susiananı Farsistandan ayıran dağı Ukisi dağı adlandırırdı. Həmin ərazilər bugündə oğuzların yurduudur. Ordafarslaşmış türklər olduqları qəbul edilən Bəxtiyarilərlə yanaşı çoxsaylı oğuztürkboyları yaşamaqdadırlar.

Qədim İran tarixinin ən maraqlı personajlarından biri Zəhhakdır. O Ərəbistandan onu hər zaman müşaiyət edən 10 min nəfər cangüdəni ilə gəlmişdi və Bivarasp ləqəbini qəbul etmişdi. Deyilənə görə o sadə bir qoyun sürüsü sahibinin oğlu idi və Orta Asiyani da işğal edərək Babilə özünə paytaxt seçmişdi. O minil hakimiyyət sürmüş, sonra dəmirçi Gavənin yardımı ilə Firudin tərəfindən taxtından salınaraq Cəmsidin sülaləsinin hakimiyyəti bərpa edilmişdir. Zəhhakla əlaqədar ən maraqlı cəhət onun ilanlara sitayişin mövcudluğu haqqında heç nə bilmədiyimiz Ərəbistandan gəlməsi idi. Mümkündür ki, Ərəbistan dedikdə burada yalnız Fəratın aşağısındakı sağ sahil nəzərdə tutulur. (James Fergusson. 1868, Səh. 41)

J.Fergussonun qeyd etdiyi Fəratın sağ sahili qədim dövrlərdə turanlı kassi və digər tayfaların yaşadıkları ərazi idi. Zəhhak isə yuxarıda da qeyd edildiyi kimi fars tayfalarını özünə tabe edərək əsarət altında saxladığı üçün ilan və ya əjdaha surətində təqdim edilən mənşəcə subir və Midiyanın ilk kralı Deyyok idi.

Sasanilərin dövründə dəmirçi Gavənin Zəhhaka qarşı mübarizədə qaldırdığı dəri bayrağı Sasanilər Parfiya dövlətinə qalib gəldikdən sonra daş-qaşlarla bəzəyərək özlərinə bayraq etdilər və Zərdüştiliyi yenidən bərpa etdilər. Qədim əfsanələrdə əjdaha quraqılığın və qitliğin simvolu idi. İranda isə o həmçinin mənəvi zülmün və şərin rəmzi idi. Avestada Aji Dahaka üç başlı, altı gözlü və buynuzlu görkəmi ilə daha bədheybət və qorxunc görünüşə malikdir. Şahnamədə də qədim İranın bayrağı "Daravaşi Qavia"nınuzun illər ərzində Midiyanın tabeliyində olan İrana Deyyok dövründən miras qaldığı qeyd olunmaqdadır. (J.Coyajee, 1936, Səh, 245)

İranlılar Mihr ayının 16-da

o cümlədən Fergusson və Lenorman ən qədim dövrlərdə ilanın turanlıların dini etiqadında böyük rol oynadığını yazırlar. Turanlıların ali tanrısı hesab olunan böyük ilanı (əjdaha) Zərdüştlükdə sonradan şerinsimvolu kimi Aqrimanyunun bayrağının gerbi edilmişdi. İran əfsanələrində Əfrasiyab ilan adlandırılır. (Lenormant F. 1887, Səh. 376)

Alman iranşünası F.Şpiqel yazır ki, İranlılar Avestada

Ələsgər Siyablı

Dünya tarixinin Turan dövrü

hər il Mihrəqan adlı 5 gün davam edən bayram keçirirlər. İranlıların əfsanəsinə görə bu bayram Firudin tərəfindən təyin edilmişdir. Guya həmin gün dəmirçi Gavə zülmkar Ajdaha Bevarasba qarşı üsyan qaldıraraq xalqı onun zülmün-

dən azad etmişdir. (Maquart J. 1905, Səh. 134)

İranlıların samilərdən əxz etdikləri yaradılış əfsanələrində iranlıların uydurduqları və İranın ilk hökmdarı hesab olunan İrcin samilərin ulu əcdadı Sam və turanlıların ulu əcdadı Tur tərəfindən öldürüldüyü haqqındakı rəvayət iranlıların intiqam məqsədilə turanlılara və samilərə qarşı mübarizələrinə haqq qazandırmaq üçün yaradılmışdı.

Firudinün üç oğlu haqqındakı əfsanədə İrcin öldürülməsi İran və Turan arasında qan intiqamına səbəb olmuşdu. Firudin də özündən əvvəlki şahlar kimi mifik obraz idi. Onun dövründə İranla Turan arasında, xüsusən də onun türklərdən ibarət qolu ilə əsrlərlə fasiləsiz davam edən müharibələrin başlanması dövrüdür. Turanlılar Yaksart çayından şimalda ucsuz-bucaqsız düzənliklərdə hakim idilər. Tarixçi Justin Asiyanın skif-turan irqinin tarixini 1500 il daha geriye atır. Bir çox müəlliflər,

dünyanın yaradılması haqqında əfsanəni samilərin Bibliyada Yaradılış haqqındakı əfsanələrindən götürmüşlər. Bu əfsanənin ən qədim kökü Sumerlərə bağlıdır. Tufan haqqındakı Hind əfsanəsi də İran vasitəsilə Babil sami əfsanəsindən, daha doğrusu sumer əfsanəsindən götürmüşlər. (F.Spigel, Band 1, 1871, Səh. 442, 458)

Mazdeizmdə və Avesta mətnlərində böyük ilan Aqrimanyunun timsalında şərin simvolu kimi təqdim olunur. Zərdüştiliyin dualizm sisteminə turanlıların timsalında şər ruhunu təmsil edən ilan Aqrimanyu, Ahuramazdanın simasında xeyirə qarşı mübarizə aparır. O göydən yerə yenərək Mitra ilə döyüşür, Mitra, nəhayət ona qalib gəlir üç min il müddətinə zəncirə vurur. (Lenormant F. 1882, Səh. 109)

F.Lenorman turanlı xalqlarının ilana sitayiş kultunun kökləri haqqında yazırdı: "Çox güclü əlamətlər bizi belə bir fikrə gəlməyə vadar edir ki,

turan tayfaları içərisində ilan allahlarına sitayiş mövcud idi. Akkadlar ilanı özlərinin Göyü təmsil edən baş ilahi atributlarından birinə çevirmişdilər. İran dini ənənələrində qədim Midiyalıların ilan obrazındakı allahları şərin, zülmətin təmsilçisi kimi təqdim olunurdu. İlan cildinə girmiş Aqromanyu Ahuramazdanın səma cənnətinə daxil olmuşdur. İran mifologiyasında Traeton/Firudin Əjdahaka və ya ilan Dahakaya qarşı mübarizə apararaq ona qalib gəlsə də, sonda özləri də Əjdahaya sitayiş qəbul etmişlər. Bu əfsanədə Əj-Dahaka ariləri uzun illər boyu öz hakimiyyətləri altına almış ilan tanrısına sitayiş edən tu-

yayılır və dağıdıcı gücünü işə salır. İndira göndərdiyi ildırım zərbəsi ilə onu məhv edir və bərəkət gətirən suların qarşısını açır. (Lenormant F. 1882, Səh. 111)

Zərdüşt peyğəmbərin əsl adının Azərdüşt olduğu fikrini irəli sürən araşdırmaçı Aydın Qasımlı Ahuramazdaya fərqli bir baxış açısından yanaşaraq onu türklərin tək tanrı ideyasının təcəssümü olan Tenqri Menqü adınınpers dilinə tərcüməsi kimi dəyərləndirərək yazır: "Azərdüşt tərəfindən "Doğru Düşüncə, Doğru Söz və Doğru Əməl" üzərində qurulan "Avesta" sonrakı bütün dinlərin ana prinsipi olmuşdur. Tək Tanrı ideyası məhz bu qədim Türk-Muğların təfəkkürünün məhsuludur. Azərdüştlüyə görə insanlığı vahid Tanrı olan Tenqri Mengü (Perscə tərcümələrdə Ahura Mazda-Hörmüz – A.M.) idarə edir. Azərdüşt tək Tanrı olan Tenqri Mengünün ali məziy-

ranlı midiyalıları təmsil edir.

Xorenli Moisey öz əsərində Ermənistanı öz əsərləri altına almış turanlı midiyalıların ilana sitayişlərini nəzərdə tutaraq Midiya hökmdarı Astıyaqı Əjdaha ilə eyniləşdirir. (Lenormant F. 1877, Səh. 233)

Lenormanyazır ki, Ajdaha və ya Anqromanyu Turanlıların milli tanrıları idi və o Ahuramazdadan üstün idi. Turanlıların ilana sitayiş kultu Hind miflərinə də siyarət etmişdir. İranlı arilər kimi hind-arilər də düşmənləri olan turanlıları ilan obrazında təqdim edərək onlara qarşı mübarizəni öz miflərində əsas süjet xəttinə çevirmişlər. Arilərin Hind miflərində də təbiətdəki dağıdıcı gücləri ilə yaradıcı bərəkət gətirən gücləri arasındakı mübarizə İndira və Ahi arasındakı mübarizə şəklində öz əksini tapmışdır. İndira təmiz günəşli göy səmanı, ilan simasında olan böyük ilan Ahi isə tufan gətirən buludları təmsil edərək göydə süzərək artır

yətlərini həyata keçirən Peyğəmbərdir. O, bu dini öz dini deyil, Tanrının dini adlandırmış, bir Peyğəmbər kimi həmişə Tanrıya müraciət etmişdir". (Aydın Qasımlı, 2012. Səh. 85-95)

Fikrimizə görə Ahuramazda tanrı adı Kassilərin kökü-sumerlərin Aura və kassilərin Buqaş eponimlərinin sintezindən ibarət olan ifadədir. Tenqri Menqi ifadəsi doğru təsbit olsa da, Türk tarixinin daha gec dövrlərinə aiddir.

E.q. 900-cüldə tərtib olunmuş Avesta mətnlərindən məlum olur ki, iki düşmən xalq arasındasərhəd problemləri mövcud olmuşdur. Mətnə deyilir ki, Ahuramazda baş verən sərhəd anlaşılmazlığını İran naminə yoluna qoymaq üçün nəhəng bir öküz yaratdı və İranlaTuran arasında sərhədi öküzün dırnaqları ilə qazdığı yerlə müəyyən olundu. (A Manualonthe Turanianand Pan-Turanianism. 1920. Səh. 13)

(ardı gələn sayımızda)